

Forord: På jakt etter demokratibegrep i barnehagen

22 juli 2011 var vi i sluttfasen av arbeidet med å skrive denne lederen om demokratibegrepet i barnehagen. Da skjer det ufattelige som ryster en hel verden. Vi ble vitne til terror rettet mot Norges lovlige valgte regjering i Oslo og en uhyrlig massakre av barn, ungdom og voksne på Utøya. De var samlet for å lære om og delta i demokratiske prosesser. Dette var et forferdelig angrep på demokratiske verdier som åpenhet, rom for kritiske dialoger, menneskeverd, toleranse og respekt. I dag, 29. juli 2011, dagen da vi leverer fra oss manuskriptet, har hele verden svart med kondolanser og støtteerklæringer til demokratiske verdier som står så sterkt i Norden. Norge har, med en samlet politisk ledelse i spissen, svart med å gå mann av huset med roser og fakler i hendene. Svaret er: mer demokrati, mer toleranse, mer åpenhet. Ungdom ønsker og krever trygghet til forsatte kritiske dialoger. Dette sier noe om kraften i demokratibegrepet i dag og stiller fortsatte krav om flere diskusjoner og mer kunnskap om vilkår for barns deltakelse og hva demokratibegrepet innebærer for barnehagen i dag. Demokrati er ikke noe selvsagt, men noe som stadig må forsvares og gjenopprettes.

Spørsmål om demokrati, deltakelse og medvirkning er klassiske. Det har opptatt mennesker globalt og historisk. I utdannings spørsmål har de stadig vært aktuelle, ikke minst i relasjon til barnehagepedagogikk. Utgangspunktet for dette temanummeret er samtaler ført i det Nordiske nettverket *Demokrati i Barnehagen*. Deltakerne har hatt en felles interesse for å undersøke spørsmål om demokrati i barnehagekonteksten. De kommer fra ulike forskningsmiljøer i Norden. I fire år har nettverket arrangert to dagers seminarer støttet av driftsmidler fra Norges Forskningsråd gjennom Universitetet i Agder i Nor-

ge. Nettverket er vokst ut av NFR prosjektet *Barns medvirkning i et relasjonelt perspektiv*.

Alle artiklene som presenteres, har gått gjennom prosesser for blind fagfelleevaluering organisert og oppfulgt av gjesteredaktørene, men først har artiklenes problematikk hatt sin spede begynnelse i presentasjoner og drøftinger i workshops på nettverkskonferanser. Ulike inviterte foredragsholdere har vært med på samtaler. Vi har problematisert, diskutert og stilt spørsmål ved hva demokrati kan være og bety i barnehagen. Hva skjer med demokratibegrepet når vi forsøker å gjøre det til vårt og plassere det i en barnehagekontekst? Kan vi tenke oss "øye-blikk av demokrati" som Giert Biesta (2006) uttrykker det? Kan det identifiseres i barnehagen og hvordan ser disse "øyeblikkene" eventuelt ut? Barn er helt avhengig av voksnes definisjoner og fortolkninger av hva medvirkning og demokrati kan være. Når barn ikke selv kan velge om de vil være i barnehagen eller ikke, kan vi da overhode snakke om demokrati i barnehagen? Er det kanskje slik at virksomheten er fundert på en udemokratisk tanke? For hva er det egentlig vi kaller for demokrati og medvirkning, og ut fra hvilke resonnementer? Og – hvordan skal barn kunne involveres i slike spørsmål?

Vi har med dette temanummeret ikke ønsket å ramme inn begrepet 'demokrati' i en entydig definisjon. Heller har vi valgt å se demokratiske prosesser gjennom ulike perspektiver, teoretiske og metodiske innganger. Begreper som deltakelse og medvirkning er aktuelle for flere. Andre forskere innen barne- og barnehagevitenskapelige felt er også engasjert i spørsmålet og deltar i diskusjonen. Arbeidet er neppe ferdig. Dette temanummeret er derfor ment som et innlegg i pågående samtaler og et bidrag til utviklingen av nye innsikter.

Utallige filosofer og talsmenn for barn i utdanningskontekster, så vel som på andre arenaer som byutforming, i miljøspørsmål og i barnevern, i nåtid som i fortid, har studert og drøftet dette før oss og parallelt. Det gjør oss ydmyke. Vi er klar over at vi har arbeidet med et tema som går langt utover pedagogikkens faggrenser, men det er også et tema som er godt rotfestet i pedagogikken og utdanningens historie. Fra den greske antikken til 1700-tallets Jean-Jaques Rousseaus fortellinger om pedagogikk for frihet og likhet (i alle fall for Emile), går veien videre til Friedrich Fröbels radikale visjoner om barns lek og barnetilpasset virksomhet. Fra Ellen Keys (1900) framtidsskrift om antiautoritær oppdragelse var veien kort til reformpedagogikk og barnesentrert pedagogikk (Hauglund, 2011). Vi kan også minnes den polske legen og pedagogen Janusz Korczak som tidlig på 1900-tallet skapte et hjem for foreldreløse barn i Warsawa. En sentral tanke i Korczaks pedagogikk var barnets rett til respekt og til sitt eget liv (og sin død). Under nasistenes invasjon i Polen ble barnehjemmet flyttet. I gettoen i Warsawa, under nazismen, ble innholdet forandret. Til tross for tilbud om å kunne flykte, vegret Korczak seg for å forlate barna. I stedet fulgte han med de 200 barna i døden i Treblinka. Korczak har skrevet flere bøker som i stor grad aktualiserer spørsmål om respekt – eller mangel på respekt i relasjoner med barn.

Argumentet for at begrepet demokrati kan knyttes til barnehagen finner vi også i John Deweys (1916) *Democracy and Education*. Tankene om at mennesket lærer i samspill med andre har bidratt sterkt til å gjøre det mulig å snakke om demokrati i barnehagen. Spørsmål om hva demokrati har med pedagogikk å gjøre blir i denne klassiske teksten med på å forme den deltakerorienterte praksisen som kan sies å utgjøre grunnlaget for den nordiske barnehagepedagogikken. Dewey fikk i særlig grad en anledning til å gjøre betydningen av deltakelse klart for sin samtid i debatten med Walter Lippmann på 1920-tallet, der Lippmann argumenterte, litt forenklet sagt, for at demokrati best utøves ved å ha en elite som kan vurdere bakgrunn og konsekvenser for beslutningsprosesser. Bare den som forstår konsekvensene av beslutningsprosesser bør få innflytelse, hevdet han (Pemberton, 2001). Om man forstår demokrati slik, blir det fort uaktuelt å snakke om demokrati i barnehagen. Deweys standpunkt derimot, gjør det mulig. Dewey argumenterte for at demokrati ikke

bare kunne forstås i politiske termer, men ville utvide begrepets aktualitet ved å inkludere arbeidsplasser og utdanningsinstitusjoner. Demokrati var et etisk anliggende, en livsform, mente han. Deweys standpunkt, blant flere andre aktørers meninger, åpnet for de overnasjonale drøftinger som kom forut for barnekonvensjonen – UNCRC.

Fra 1980-tallet har FN's barnekonvensjon hatt en stor innflytelse på politikk- og pedagogikkutforming. Blant annet kan det hevdes med tankegods fra Antonio Gramsci og Paulo Freire at alle mennesker har nok intellektualitet til å kunne være deltakere i et samfunn, men alle er ikke gitt den statusen. Dette kan sies å gjelde for barn som gruppe. I nyere tid har barnekonvensjonen blitt implementert i lovverk som angår barn, i så godt som alle land i verden (med unntak fra Somalia og USA).

På oppdrag fra UNICEF utviklet Roger A. Hart *The ladder of participation*. Den står beskrevet og begrunnet i essayet *Children's participation: From tokenism to citizenship* (Hart, 1979) og har inspirert mange lokale prosjekter og gitt et redskap for vurdering av barns medvirkning som medborgere. Selv små bidrag, et par steg opp Harts stigetrinn, kan ha stor betydning for barn. Senere er den blitt kritisert for å bidra til å gi et statisk syn på hva barns deltakelse kan være. Fra 1990 og 2000 ser vi også en økende forskningsinteresse for barns perspektiver, barns kultur og meningsskaping, hvor flere betydninger av demokrati blir drøftet.

I vår kontekst, som her er barnehagepedagogisk forskning, finnes det ingen enhetlig definisjon på hva demokrati er, kan, eller skal være. Demokrati manifesterer seg i ulike styringsformer og livsformer. Samtidig er det like viktig å forståelser av demokrati og medvirkning problematiseres og at grensene klargjøres. Ellers løper vi en risiko for at begrepene utslettes og blir betydningsløse. Kritiske stemmer om hvordan demokratibegrepet anvendes i skolen finner vi for eksempel i statsviteren Bengt-Ove Boströms (2000) resonnement om at demokrati i sin ytterste konsekvens handler om makt. De muligheter for innflytelse og demokrati som barn tilbys i skolen handler i liten grad om tildeling av makt til elevene. Å snakke om demokrati i denne sammenhengen er urettferdig mener Boström. Det gjennomskues også av barna etter hvert. Vi risikerer derfor, mener Boström, at barn i stedet utvikler en distanse til det demokratiske systemet.

De spørsmål som skolen heller burde analysere, er demokratiets ulike vilkår og problem.

Det demokratiske oppdraget er ofte blitt assosiert med sosial kompetanse, skriver Roger Fjellström (2004). Barn skal lære seg å snakke i forsamlinger og samarbeide i grupper, de skal bidra til, omfatte og følge felles beslutninger. Faren er stor for at demokrati i barnehagen også reduseres til barns individualiserte valg, spørsmål om trivsel og sosial kompetanse. Anne-Trine Kjørholt (2005) belyser hvor sterk en liberal individualisering påvirker pedagogisk arbeid med barn som har til hensikt å gi barn rom for medvirkning i barnehagen. Flere forskere har påpekt risikoen med at medvirkning resulterer til instrumentelle metoder og at barn oppmuntres til å gjøre individuelle valg snarere enn at de oppmuntres til å virke sammen med andre. Retorikken omkring medvirkning er sterk, men spørsmålet er hva som er hva eller som kan være barnehagevirksomhetens bidrag til barns demokratiske dannelse (se eksempelvis Bae, 2009; Emilson, 2008; Johansson, 2007; Ødegaard, 2011; Østrem, 2007).

Artiklene i dette temanummeret relaterer seg til ulike tenkere og pedagoger som blant andre Giert Biesta, John Dewey, Ian Hacking, Ellen Key, Greg Mannion og Chantal Mouffe. De står for litt ulike demokratiforståelser, men relasjonen mellom individ og fellesskap og de vilkår for demokrati som denne relasjonen konstituerer, utgjør likevel noen fellesnevner. Artiklene har også metodiske fellesnevner. De er alle kvalitative og drar på ulike måter veksler på antropologiske tilganger. Felles er også at de gir rike beskrivelser av det vi kan kalle demokratiske prosesser knyttet til hverdagslivet i barnehager. Forfatterne reiser spørsmål om demokratiets vilkår i barnehagen, hva som kan være demokrati-fremmende praksis. Ambisjonene har vært å utforske og bidra med ny innsikt om et klassisk tema, gjennom å jakte på ulike forståelser av demokrati i barnehagekonteksten.

I den første artikkelen *Demokrati som möjlighet i små barns liv och verksamhet*, utforsker Birgitta Qvarsell hva demokrati kan handle om i barnehagens virksomhet. Utgangspunktet er Ellen Keys dispuTT med Friedrich Fröbel om man skal leve for barna eller om man skal la barna leve. Gjennom en rekke eksempler fra barns hverdag argumenterer Qvarsell deretter for en aktiv voksen, førskolelæreren som kulturarbeider. Forfatteren fremfører en tese om at både gjensidighet, vist gjennom barns hensynstaking og

etiske innretning, og estetikk finnes i små barns demokratiske handlinger. Det demokratiske oppdraget, kan handle om betydningen av ulikheter, om å vise respekt for alles erfaringer. Frihet og solidaritet kan da kanskje forenes, mener Birgitta Qvarsell.

I den andre artikkelen *Uenighet som demokratisk praksis i måltidsfellesskapet på småbarnsavdeling*, tar Berit Grindland utgangspunkt i analyser av forskningsamtaler med ansatte på småbarnsavdelinger om måltidet. Barns deltakelse i måltidsfellesskapet drøftes ut fra Chantal Mouffes perspektiver om radikalt demokrati. Her fremheves betydningen av at barn lærer å være demokratiske deltakere først og fremst gjennom å delta i praksiser i livet og ikke gjennom å bli undervist om dette. I forskningsamtalene fant hun en diskurs om utforskning. Forfatteren mener denne kan gi vilkår for uenighet som demokratisk praksis på en småbarnsavdeling. Uenighet i form av kopper som kantrer, katter som kommer på besøk og utradisjonelle måter å smøre pålegget på, kan ses som ”vibrerende sammenstøt”, noe som er nødvendig for demokratisk prosess.

I den tredje artikkelen *Barnefellesskap som demokratisk danningsarena: Kva kan gje høve til medverknad i lek i barnehagen?* peker Liv Torunn Grindheim på at barns deltakelse i lek ikke er selvfølgelig, men en kompleks og motstridende arena for forhandlinger om medvirkning med ulike konsekvenser for det enkelte barn. Grindheim bygger studien på Wengers teori om praksisfellesskapet; medvirkning i leken i barnefellesskapet henger sammen med reifiserte mønster relatert til leker man har kontroll over, vennskap, hvem som starter leken, alder og ansiennitet i barnehagen. Forfatteren forklarer medvirkning som noe mer enn individuelle ferdigheter eller handlinger. Denne vinklingen gir perspektiver til å forstå hvilke erfaringer barn kan få som deltakere og borgere i barnefellesskapet i barnehagen.

Det temaet som Turid T. Jansen og Kristin R. Tholin tar opp i den fjerde artikkelen, *Demokratiske samtaler i barnehagen?* handler om det å delta og samtale i prosjektarbeid kan gi barn demokratiske erfaringer. De stiller spørsmålet *hvordan kan førskolelæreren skape vilkår for prosjektsamtaler som preges av demokratifremmende praksiser?* Artikkelen bygger på Deweys perspektiv om demokrati som en livsform der samhandling gjennom kommunikasjon i et pluralistisk samfunn er vesentlig. Barn som deltake-

re er et sentralt stikkord og viser til at barneha- geloven § 3 om barns rett til medvirkning og føringer mot en demokratisk praksis, stiller krav til førskolelæreren for mulig realisering. Artikkelen presenterer fire kvaliteter ved førskolelæreren ledelse i prosjektsamtaler som er vesentlig; førskolelærer vektlegger felles opplevelser, førskolelærer tydeliggjør ulike stemmer, førskolelærer viser en lyttende deltakelse og førskolelærer våger å møte det uventete. Forfatterne konkluderer med at prosjektsamtaler kan ha et potensiale som demokratifremmende praksiser, men at dette er krevende og stiller krav både til barns rett til medvirkning og til førskolelærernes realisering av Rammeplanens føringer om å gi barn grunnleggende kunnskaper.

I den femte artikkelen *Fotofloker: Vilkår for barns deltakelse når digitale bilder tas i bruk i barnehagen* spør Ida Margrethe Knudsen og Elin Eriksen Ødegaard: *Hva skjer når digitale foto tas i bruk som redskap for kultur- og meningsskaping i barnehagen?* Forfatterne mener at barns bruk av digitale bilder sammen med voksne, er en relevant innfallsvinkel for å studere vilkår for barns deltakelse og demokratiske dannelse i barnehagen. Demokrati forstås som en livsform. De beskriver vilkår for demokratisk dannelse og deltakelse gjennom begrepene "rom, publikum og innflytelse". Demokratisk deltakelse blir det, mener forskerne, først når distribuering av uttrykk fører til nye handlinger, endring av praksis som følge av barns uttrykk. Med tanke på didaktiske og etiske overveielser presenterer forfatterne en rekke risiko momenter for barns deltakelse i praksiser som inkluderer digitale bilder i barnehagen.

Arbeidet med demokrati i barnehagen er ofte tatt for gitt som noe godt i seg selv og som noe man tror man er enige om. Disse ulike bidragene viser derimot at demokrati kan forstås på ulike måter og er dessuten både mange fasettert og vanskelig å fange. Vi håper at dette temanummeret samlet sett kan bidra til en videre diskusjon om demokrati og hvilke muligheter og begrensninger som kan finnes og oppdages i barnehagens kontekst.

Juli, 2011

Kirsten E. Jansen, Universitetet i Agder,
Eva Johansson, Universitetet i Stavanger og
Elin Eriksen Ødegaard, Høgskolen i Bergen

Gjesteredaktører

REFERANSER

- Bae, B. (2009). Children's right to participate: Challenges in everyday interactions. *European Early Childhood Research Journal*, 17(3), 391–406.
- Emilson, A. (2008). *Det önskvärda barnet: Fostran uttryckt i vardagliga kommunikationshandlingar mellan lärare och barn i förskolan* (Acta Universitatis Gothoburgensis 268). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Biesta, G. (2006). *Beyond learning: Democratic education for a human future*. USA Paradigm Publisher.
- Boström, B.-O. (2000). Styrningen av den svenska skolans värdegrund i kritisk belysning. I B. Andersson (Red.), *Samhällets demokratiska värdegrund: En fråga om mångfald, olikhet men lika värde* (Rapport 1 från Värdegrunden) (sid. 33–57). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York: The Macmillan Company.
- Fjellström, R. (2004). *Skolområdets etik: En studie i skolans fostran*. Lund: Studentlitteratur.
- Hart, R. A. (1979). *Children's participation: From tokenism to citizenship*. UNICEF, International Child Development centre/Innocenti Research Centre.
- Hauglund, E. (Red.) (2001). *Barnets århundre og Ellen Key: 8 nøkler til en låst tid*. Akribe Forlag.
- Johansson, E. (2007). *Etiska överenskommelser i förskolebarns världar* (Acta Universitatis Gothoburgensis 251). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Key, E. (1900). *Barnets århundrade, I–II*. Stockholm.
- Kjørholt, A. T. (2001). 'The participating child': A vital pillar in this century? *Nordisk pedagogik*, 21, 65–81.
- Kjørholt, A. T. (2005). The competent child and the right to be oneself: Reflections on children as fellow citizen in an early childhood centre. I A. Clark, A. T. Kjørholt & P. Moss (Red.), *Beyond listening: Children's perspectives on early childhood services* (sid. 151–174). Bristol: Policy Press.
- Pemberton, J. (2001). *Global metaphors: Modernity and the quest for one world*. London: Pluto Press.
- Ødegaard, E. E. (2011). Deltakende handlingsrom i barnehagen: Dynamikk og vilkår. I T. Korsvold (Red.), *Barndom, barnehage, inkludering*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Østrem, S. (2007). *Barns subjektivitet og likeverd: Et bidrag til en diskusjon om barnehagens pedagogiske innhold og etiske forankring*. Acta Theologica, 26. Universitetet i Oslo: Det teologiske fakultet.